

पाकिस्तान आणि जेरुसलेम

चन्द्रशेखर पुरन्दरे

पाकिस्तान : एका अनिष्ट शक्तीचा उदय

सप्टेंबरच्या 'आंदोलन' मध्ये नवाज शरीफ यांच्या पदच्युतीपर्यंत पाकिस्तानचा सविस्तर आढावा घेतला होता. त्या देशाची हिंसक अराजकाकडे आणि धार्मिक मूलतत्त्ववादाकडे चालू असणारी घसरण नव्या दमाने वेग घेत आहे म्हणून या सीमेवरील अप्वस्त्रसज्ज देशाची परत ही नोंद. लेख लिहिण्याच्या वेळी क्वेट्टा शहरात चर्चमध्ये नाताळपूर्व प्रार्थनेसाठी ख्रिश्चन जमले होते. त्यांच्यावर आतंकवादी हल्ला झाला. नऊ मरण पावले, ५० हून अधिक जखमी झाले. हे ताजे उदाहरण. त्याची 'जबाबदारी' इस्लामिक स्टेटने घेतली आहे.

या वातावरणात बरेल्वी नावाच्या पाकिस्तानातील बहुसंख्य मुस्लीम पंथीयांची आतंकवादाकडे जायला सुरुवात झाली आहे, ही चिंताजनक बाब आहे. '(आमच्या) परमेश्वराचा अपमान करणाऱ्याला देहदंड हीच शिक्षा' ही मूलभूत श्रद्धा सांगायला तरी या नव्या अधोगतीमागे आहे. (अशा 'इतरांची' नृशंस हत्या ही त्यामागची खरी विकृती). २०११ ला पंजाब प्रांताच्या गवर्नरचा त्याच्याच सुरक्षा सैनिकाने या 'गुन्हाबद्दल' गोळ्या घालून खून केला होता. तेव्हा त्या खुन्याला निःसंदिग्ध पाठिंबा देणाऱ्यांमध्ये खादीम हुसेन रिझवी हा कट्टर धर्मगुरू होता. या पाठिंब्यामुळे त्याची नोकरी गेली. मग पूर्ण वेळ या विद्वेष प्रचाराच्या कामाला मिळाला. त्याला अनुयायीही मोठ्या प्रमाणावर मिळू लागले. या ना प्रकारे लोकांना हिंसेला उद्युक्त करणे हे एकच ध्येय.

त्यातील अंतर्गत गुंतागुंत लक्षात घेण्यासारखी आहे. पाकिस्तानात आक्रमक मुस्लीम-पंथीय आजवर बहुशः सुन्नी इस्लाममधील देवबंदी या पंथाचे आहेत. (हा पंथ भारतातील देवबंद या उत्तर भारतातील गावात १८-१९ व्या शतकात जन्माला आला). त्यांना सौदी अरेबिया व इतर कट्टर इस्लामी राष्ट्रांकडून पैसा मिळतो. इस्लाम मधील दुसरा पंथ - बरेल्वी. हा आजवर जरा सहिष्णु पंथ मानला जाई. तो भारतीय मुस्लीम परंपरेशी व सूफी परंपरेशी निगडित आहे. वस्तुतः देवबंदी मुस्लीम पाकिस्तानात व उर्वरित दक्षिण आशियातही १५-२०% आहेत तर बरेल्वी ८०-८५%. पण आक्रमक असल्याने व सरकारी पाठिंब्याने त्यांची अरेरावी जास्त असते. पाकिस्तानातील जिहादी मुस्लिमांची सगळीच भरती देवबंदी पंथीयांची. त्यामुळे त्यांचा अहंकार वाढत गेला. बरेल्वी पंथीयांना तुच्छतेने वागवणे, त्यांच्या

मशिदी बळकावणे, सरकारी किंवा परदेशी मदतीने चालणाऱ्या मदरसा (धार्मिक शाळा) बहुतांशी आपल्या देवबंदी पंथाच्या करणे, असे अनेक प्रकार. त्याविषयीचा असंतोष बरेल्वी समाजात खखदरखदत होता.

त्याचा राग काढण्यासाठी आपण कर्मठांपेक्षा कर्मठ आहोत हे दाखवण्याचा मार्ग त्यांनी स्वीकारला आहे. अहमदिया नावाचा आणखी एक मुस्लीम पंथ पाकिस्तानात आहे. ते मुस्लीम नाहीतच अशी सरकारी भूमिका आहे. त्यांचा पद्धतशीर छळ करणे, त्यांना अस्पृश्य म्हणून वागवणे सर्रास चालू असते. तोच प्रकार शिया पंथीयांच्या विरुद्ध आणि इतर धर्मियांच्या विरुद्ध, त्यात बरेल्वी नेतृत्वाने आता पुढाकार घेतला आहे. 'प्रेषिताचा अपमान' हे तर धर्मनिष्ठांच्या हातातील नवीन हत्यार झाले आहे. ते आता खादीम रिझवीने सरकारविरुद्ध उगारले आहे. निमित्त म्हणजे, पाकिस्तानी संसदेत खासदार जेव्हा शपथ घेतो, तेव्हा आजवर त्याने 'मोहम्मद हा प्रेषित होता असे मी शपथपूर्वक मानतो' असे म्हणणे आवश्यक असे. त्याऐवजी आता 'मोहम्मद हा प्रेषित होता असा माझा विश्वास आहे' असे म्हणायला अनुमती देण्यात आली. त्यामुळे मोहम्मदानंतर दुसरा प्रेषित आला - या अहमदियांच्या श्रद्धेला बळकटी मिळते, असा अर्थ सुन्नी मुस्लिमांनी काढला. त्यांच्या मते मोहम्मद हा शेवटचा प्रेषित. त्याचे भांडवल करून खादीमने ६ नोव्हेंबरला लाहोरपासून एका सरकारविरोधी मोर्चाची सुरुवात केली. मागणी ही की हा शपथ बदल करणाऱ्या कायदा मंत्र्याला काढून टाकावे. दोन दिवसात मोर्चा इस्लामाबाद या राजधानीपर्यंत पोचला. जवळच्या फैझाबाद जंक्शनवर लोकांनी मुककाम ठोकला आणि रावळपिंडी - इस्लामाबाद हायवे वाहतुकीला बंद केला. त्यामुळे माल वाहतूक, रोजची ये-जा करणारे कर्मचारी सगळेच अडकले. हे धरणे हलण्याची चिन्हे दिसेनात, उलट अधिकाधिक लोक जमू लागले. सरकारने वाटाघाटी करण्याचे प्रयत्न केले, ते निष्फळ ठरले. गोंधळून जाऊन सरकारने वार्तावाहिन्यांवर, सोशल मीडियावर बंदी घातली. त्यामुळे इस्लामाबाद, रावळपिंडी, लाहोर व इतर शहरांत अफवांचे पीक माजले. सरकारची असमर्थता पाहून कोर्टाने हस्तक्षेप केला. मग सरकारने २५ नोव्हेंबरला, म्हणजे धरण्याच्या १८ व्या दिवशी पोलिस आणले. त्या मुठभेडीत एक पोलिस मरण पावला. अखेर लष्कराला पाचारण करण्यात आले. लष्कराने 'दोन्ही' बाजूंना शांततेचे आवाहन केले. म्हणजे

सरकारच्या आधिपत्याखाली लष्कर का लष्कराच्या आधिपत्याखाली सरकार हे स्पष्ट झाले. शेवटी लष्कर आणि निषेधक यांच्यात सौदेबाजी झाली. अटक केलेल्या सर्व निषेधकांना सोडण्यात आले आणि तीन आठवड्यांचे हे धरणे उठले. दरम्यान खादीम रिझवी हे अशुभ नक्षत्र पाकिस्तानच्या आकाशात उगवले आहे. उत्तरोत्तर अधिकाधिक भडक भाषेचा वापर करणे जेणेकरून लोक सतत वरच्या स्तराला संतप्त रहातील आणि त्यासाठी हिंसेला धार्मिक अधिष्ठान या उपखंडाच्या सध्याच्या प्रवाहात ही भर.

ट्रम्प-मध्य पूर्व

मध्य-पूर्वेत हिंसाचार, गोंधळ कमी म्हणून की काय, म्हणून ट्रम्प शासनाने जेरुसलेम ही इस्राएलची अधिकृत राजधानी आहे असे डिसेंबरच्या पहिल्या आठवड्यात जाहीर केले.

पंधराव्या शतकापासून युरपमधील ज्यूंचा सामाजिक छळ वाढू लागला. तेव्हापासून त्यावेळच्या पॅलेस्टाईन प्रदेशात ज्यूंचे स्थलांतर सुरु झाले. तेव्हापासून हा ओघ सतत राहिला. एकोणिसाव्या शतकाच्या अंताला स्वतंत्र ज्यू राष्ट्राचे स्वप्न सुरु झाले. दुसऱ्या महायुद्धाआधीपासून व दरम्यान विशेषतः जर्मनीत तर ज्यूंचे अधिकृत शिरकाण सुरु झाले. त्याने या स्थलांतरात एकदम प्रचंड भर पडली.

ज्यूंसाठी स्वतंत्र राष्ट्र खरोखर अस्तित्वात येण्यासाठी १९४८ साल उजाडले. ते प्रत्यक्षात येण्यासाठी पश्चिमेने मदत केली. हे नवीन राष्ट्र आले ते तत्कालीन अरब वसाहतींवर. जॉर्डन नदीच्या किनाऱ्यावरचा भूभाग ही ज्यू लोकांची प्राचीन, प्रागैतिहासिक देवदत्त पवित्र भूमी आहे ही ज्यूंची श्रद्धा. तत्कालीन पॅलेस्टाईनची फाळणी करून इस्राएल वसवण्यात आले. तेव्हापासून अरब - ज्यू संघर्ष चालू आहे. त्यात जेरुसलेम या शहराचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे.

ज्यू, मुस्लीम आणि ख्रिश्चन या तीनही धर्मांच्या अनुयायांसाठी ते तीर्थस्थळ आहे. ज्यूंच्या श्रद्धेनुसार पौराणिक काळात जेरुसलेम हे भगवंताचे वसतीस्थान होते. ख्रिश्चन श्रद्धेनुसार येशू ख्रिस्ताचा जन्म तिथला, त्याचे आयुष्य, चमत्कार त्या परिसरातले, त्याचे मरणोत्तर पुनरागमनही जेरुसलेमशी संबंधित. मुस्लिमांना जेरुसलेम हे मक्का, मादिनेबरोबरचे पवित्रस्थान. तेथे प्रेषित मोहम्मदाने अल-अक्सा मशीद मुस्लिमांसाठी तीर्थस्थळ म्हणून जाहीर केली आणि त्याचे स्वर्गारोहणही तेथून झाले, असे मानले जाते.

अशा पार्श्वभूमीवर जेरुसलेमचे अस्तित्त्व स्वतंत्र इस्राएलमध्ये ही संदिग्ध राहिले. ते शहर आंतरराष्ट्रीय देखरेखीखाली राहावे अशी तरतूद १९४८ मध्ये करण्यात आली. तेव्हा पूर्व जेरुसलेम जॉर्डन या देशाच्या ताब्यात होते आणि पश्चिम जेरुसलेम इस्राएलच्या. १९६७ च्या युद्धात इस्राएलने पूर्व जेरुसलेम बळकावले. पूर्व भागात प्रामुख्याने अरब वस्ती आहे. त्यांच्यावर

ये-जा करण्याची, नोकऱ्या मिळवण्याची, राहण्याच्या जागांचे अशी अनेक जाचक बंधने आहेत. ते दुय्यम नागरिक.

म्हणजे, पॅलेस्टाईनच्या व इतर बहुसंख्य अरबांच्या दृष्टीने हे इस्राएलचे अतिक्रमण आहे. ते जेरुसलेमपुरते मर्यादित नाही तर संपूर्ण इस्राएलच त्यांच्या पारंपारिक प्रदेशावर आलेले आहे. त्यामुळे इस्राएल नष्ट करा अशा गर्जना इराणपासून इस्लामिक स्टेटपर्यंत असतात. पण इस्राएल ही आज वस्तुस्थिती आहे. इस्राएलचे लष्करी सामर्थ्य, अण्वस्त्रक्षमता यामुळे हा प्रश्न युद्धाने सुटणार नाही याची अरबांना खात्री आहे. पॅलेस्टाईनमधील लोकांना त्यांचे स्वतंत्र राष्ट्र हवे आहे. या मागणीशी जेरुसलेमचा प्रश्न निगडित आहे. १९४८ पासून अमेरिकेने याबाबत मौन पाळले होते कारण जेरुसलेम ही पॅलेस्टाईनचीच राजधानी आहे ही पॅलेस्टाईन अरबांची कोणत्याही चर्चेसाठी पूर्व-अट आहे. आता या तिढ्यात ट्रम्पने जेरुसलेम ही इस्राएलची अधिकृत राजधानी आहे आणि अमेरिका आपला दूतावास तेल अवीव या सध्याच्या राजधानीतून जेरुसलेमला हलवेल हा निर्णय जाहीर केला.

या निर्णयावर अर्थातच अरब जगतातून निषेध होत आहेत. तसेच उर्वरित जगातून. संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या सुरक्षासमितीत ट्रम्पने हा निर्णय मागे घ्यावा, अशा ठरावावर १४ विरुद्ध १ अशी मत-विभागणी झाली. हे एक विरोधी मत अमेरिकेचे. त्यांनी व्हेटो वापरून ठराव रद्द केला. त्यावर इस्राएलच्या प्रतिनिधीने पुढील प्रतिक्रिया व्यक्त केली - यांनी आणखी शंभर वेळा असे ठराव आणले तरी जेरुसलेम इस्राएलची राजधानी राहणार. उलट बाजूने पॅलेस्टाईनमध्ये निषेध, मोर्चे हे कालसिद्ध अशक्त मार्ग सुरु झाले. अरब राष्ट्रांनी या घटनेवर विचार करण्यासाठी परिषदा सुरु केल्या आहेत. दरम्यान संयुक्त राष्ट्र संघाच्या सर्वसाधारण सभेतही हा ठराव मतदानाला आला. त्यावर विरोधी मते येऊ नयेत म्हणून अमेरिकेने इतर देशांवर दडपण आणले. अमेरिकेहून होणारी मदत बंद होईल, व्यापारावर विपरित परिणाम होईल अशी धमकी दिली, संयुक्त राष्ट्रसंघालाही अशीच धमकी देण्यात आली. तरीही ठराव अमेरिकेविरुद्ध प्रचंड बहुमताने पारित झाला.

या प्रश्नाला तीन-चार पदर आहेत. अमेरिकेतील ज्यू लॉबी मजबूत आहे. तेथील कर्मठ ख्रिश्चनांनाही जेरुसलेम इस्राएलच्या ताब्यात हवे आहे, अरबांच्या नको, कारण 'शेवटचा' मंगलदिन त्यायोगे जवळ येईल! हे कर्मठ ख्रिश्चन ट्रम्पचे मतदार आहेत. इतर आघाड्यांवर विशेष काही दाखवण्यासारखे नसल्याने ट्रम्पंना या मतदारांना चुचकारणे आवश्यक होते.

दुसरा, दुर्लक्षित पण महत्त्वाचा मुद्दा म्हणजे, सौदी अरेबिया, एमिरेटस वगैरे देशांच्या छुप्या पाठिंब्याखेरीज अमेरिकेने हा निर्णय जाहीर केलाच नसता. बाकी अरब राष्ट्रे जरा काळ आवाज करतील,

(पान २६ वर)

जगभर, (पान ११ वरून)

नंतर नवी वस्तुस्थिती नाईलाजाने का होईना स्वीकारतील हा अमेरिकेचा आणि तिच्या बाजूच्या अरब राष्ट्रांचा होरा. ही अरबांमधील दुफळी सुप्त पण महत्त्वाची आहे. सगळे अरब इस्राएलच्या विरुद्ध या गृहीताला हा धक्का आहे.

तिसरा मुद्दा म्हणजे, विकास आणि श्रद्धाधारित हिंसा यांचा संबंध दिसत नाही. अरब, विशेषतः-पॅलेस्टाईनमधील अरब आणि इस्राएल यांच्या विकासात महदंतर आहे. त्याने दोन्ही बाजूंनी होणाऱ्या हिंसेत फरक दिसत नाही. आपल्या संदर्भात हे लक्षात ठेवावे.

शेवटचा व सगळ्यात महत्त्वाचा मुद्दा म्हणजे, प्राचीन स्मारकांना पावित्र्य समकालीन समाज देतो. 'देश', त्याच्या सीमा समकालीन समाज ठरवतो. या 'श्रद्धा' हा चर्चेच्या पलीकडचा विषय असतो. श्रद्धेला कोणताच राजकीय नेता आव्हान देऊ धजत नाही. कल्पनारंजनच करायचे झाले, तर उद्या तीनही धर्मांच्या अनुयायांनी आपला धार्मिक हट्ट सोडला, तर जेरुसलेम 'पवित्र' रहातच नाही. मग त्यावरून संघर्षही निरर्थक होतो. प्रश्न राहतो तो द्वि-राष्ट्र संकल्पनेचा - पॅलेस्टाईन आणि इस्राएल हे दोन शेजारी स्वतंत्र देश होण्याचा. पण हा राजकीय मुद्दा धर्माशी जोडला गेला आहे व दोन्ही बाजू अधिकाधिक कडव्या होत आहेत. दुसऱ्या शब्दात लोक जोपर्यंत अशा श्रद्धांची अश्रेयस्करता मनोमन स्वीकारत नाहीत, तोपर्यंत हा प्रश्न चिघळत राहणार. ट्रम्पचा निर्णय हा तात्कालिक रस्सीखेचीचा मामुली भाग आहे. तो अनावश्यक होता पण तो न होता, तरी श्रद्धेच्या गळ्यात घंटा कोण बांधणार? हे अनुत्तरित रहाते.

पाकिस्तान आणि इस्राएल - पॅलेस्टाईन दोन्हीकडे 'श्रद्धा' काय थराला माणसांची बुद्धी भ्रष्ट करते, हे दिसत आहे.

www.art-non-deco.com
artnondeco@yahoo.co.uk

